

УДК 343.01

*А. В. Коваленко**кандидат юридичних наук, доцент, докторант
Національної академії внутрішніх справ*

СУТНІСТЬ І РЕАЛІЗАЦІЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Демократичність та цивілізованість є свідомим вибором усього світу, а сучасна Україна як частина світової спільноти зобов'язана всіляко сприяти утвердженню таких принципів та розвивати на своїх теренах ефективні механізми, функціонування яких дозволить трансформувати державу в правову.

Сьогодні Україна, яка нещодавно знаходилась на роздоріжжі цивілізаційного вибору, обрала своїм майбутнім членство в європейському союзі, але незважаючи на здійснений вибір, перед нашим суспільством та державою все ще гостро стоять низка питань, які потребують вирішення.

Одним із яких є питання запобігання та протидії злочинності. Указана тематика актуалізується також і в умовах стрімкого зростання рівня злочинності як у межах нашої держави, так і на теренах усього світу. Питання запобігання та протидії злочинності відображається у комплексних планах заходів, зокрема кримінологічних політиках регіону, держави чи світу.

Саме ця тематика перебуває у тісному взаємному зв'язку з процесами запобігання та протидії злочинності, оскільки від ефективного функціонування відповідних процесів залежить успіх у питаннях протидії і боротьби зі злочинністю.

Указана тематика є новою для сучасної юридичної науки, але окремі її аспекти неодноразово поставали наріжним каменем у дослідженнях таких багатьох досвідчених і авторитетних вітчизняних учених, як Б. Головін, О. Гуров, О. Джужа, А. Закалюк, О. Кальман, І. Карпець, В. Коваленко, О. Колб, О. Костенко, В. Кудрявцева, Р. Кузьмін, О. Литвак, О. Литвинов, В. Лунев, О. Мартиненко, М. Мельник, В. Мисливий, А. Митрофанов, А. Музика, В. Тацій, В. Тимошенко, В. Трубников, П. Фріс, О. Юхнота та багатьох інших, але, зважаючи на недостатньо приділену увагу реалізації національної та міжнародної кримінологічної політики, вказана тематика набуває нового значення та потребує подальших розвідок.

Метою статті є окреслення поняття, визначення сутності державної кримінологічної політики в національному та міжнародному масштабі, вивчення відповідного досвіду та виокремлення рекомендації щодо оптимізації національної стратегії з кримінологічної політики. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань, а саме: 1) окреслення

поняття державної кримінологічної політики та визначення її сутності; 2) дослідження національного нормативно-правового поля відповідного питання та окреслення інституцій, на які покладено завдання з реалізації кримінологічної політики; 3) аналіз міжнародного досвіду функціонування аналогічних інституцій із метою виокремлення практично застосовних рекомендацій..

Об'єктом статті є суспільні відносини у сфері визначення сутності та здійснення реалізації державної кримінологічної політики.

Предметом дослідження є національний і міжнародний досвід у сфері визначення сутності та здійснення реалізації державної кримінологічної політики.

В умовах сучасних трансформаційних процесів Україна поступово моделюється у державу європейського зразка, але на шляху цих процесів її все ще гальмує багато перепон. Однією з них є низький рівень забезпеченості прав і свобод людини і громадянина, систематичне порушення і багато інших факторів, що спровоковані високим рівнем злочинності.

Варто наголосити, що кримінологія загалом і один із аспектів її досліджень, зокрема кримінологічна (кримінальна) політика, є найбільш ефективним і комплексним механізмом запобігання і протидії злочинності. Остання містить комплексний підхід із протидії та запобігання злочинності в конкретному просторі (державі чи її окремому регіоні).

Досліджуючи це питання, належить окреслити сутність розуміння кримінологічної політики на теренах України та порівняти отримані дані з досвідом міжнародних колег і держав-партнерів, що вбачають у майбутньому інтеграцію України до світового співтовариства.

Значимість дослідження кримінологічної політики полягає в можливості створення науково-практичного результату, цільової програми, яка передбачає стратегію і тактику кримінологічної політики, спрямованої на зміну кримінологічної ситуації за певними напрямками [1, с. 27].

На думку вчених, кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби досягнення, виражається в директивних документах, нормах кримінально-

го права, актах тлумачення норм і практики застосування [2, с. 26].

Є також і схожа думка, що виражається у словах А. Закалюка про те, що кримінально-правова політика в широкому розумінні – це вид правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами кримінальної репресії. У вузькому розумінні кримінально-правова політика – це частина правової політики держави у сфері протидії злочинності, яка здійснюється засобами матеріального кримінального права [3, с. 36].

Так, ми можемо бачити розгалуженість поглядів думок учених на одне питання. Поділяючи кримінологічну політику на широке і вузьке її розуміння, змінюється масштаб її впливу на загально-соціальну обстановку в державі, правові засоби впливу на формування відповідної політики та спектр осіб, що зобов'язані виконувати визначені функції з реалізації відповідного напрямку.

Найбільш загальною та теоретично обґрунтованою є позиція В. Голіна та М. Колодяжного про те, що кримінологічна політика – це власна доктрина, в якій прозоро і чітко простежуються політична воля держави на розглядувану проблему, її наміри і рішучі дії. Водночас науковці акцентують увагу на тому, що влада – основний, організаційний, регулятивно-контролювальний початок політики, яка є засобом здійснення будь-якої, зокрема кримінологічної, політики [4, с. 53–63].

Тобто кримінологічною політикою держави можна визначити частину загальнодержавної правової політики, що виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі для зміни кримінологічної ситуації за всіма її напрямками та з метою більш ефективної протидії злочинності.

Водночас спектр нормативно-правового забезпечення реалізації кримінологічної політики, вбачаючи необхідність усебічної підтримки правоохоронних органів, є широким, але все ж має низку проблем, наприклад: «Виключно законами України повинні визначатися основи забезпечення громадського порядку і боротьби зі злочинністю», відповідно до Закону України від 25 червня 1993 р., яким була прийнята перша в країні Державна програма боротьби зі злочинністю [5]. Але згодом аналогічні програми (однак із різною назвою) затверджувалися Президентом України, Постановою Кабінету Міністрів України (з 2007 року), а з 2011 року замість програми діють згадані Концепція і План заходів щодо її реалізації [6].

Разом із вказаними нормативно-правовими актами Закон України «Про державні цільові програми» від 18 березня 2004 року [7] і постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року № 106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових

програм» [8] частково суперечила прийнятим на той момент державним Концепціям, планам заходів, програмам та ін., оскільки цільові програми класифікувалися на загальнодержавні програми (економічного, науково-технічного, соціального, науково-культурного розвитку, охорони довкілля, які охоплюють усю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними і місцевими органами влади, а також інші програми, метою яких є розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки [7].

Програма боротьби зі злочинністю та державної безпеки віднесена до інших, тобто другорядних програм, які, на жаль, не відповідають критеріям загально-державності. Але водночас виникає значна кількість запитань про те, невже державна політика у сфері запобігання злочинності, яка руйнує суспільство і державу, спричиняє колосальні жертви, багатомільярдні матеріальні збитки і витрати, могла бути віднесена до «інших програм» [6].

Акцентуючи увагу на реалізації Державної програми боротьби зі злочинністю, що була створена 1993 року, належить зауважити, що сьогодні (з урахуванням викликів сучасного світу) вона перестала бути актуальною в цілому, саме тому перед ученими і практикаками, що працюють над удосконаленням роботи правоохоронних органів, постає завдання створити нову концепцію кримінологічної політики держави. Такий документ комплексно вмістив би в себе питання, які й залишаються актуальними ще з минулої програми, але пошук нових рішень (з урахуванням розвитку сучасних технологій) залишається гострою проблемою, що потребує негайного вирішення.

Так, на національному просторі існує низка органів та інституцій, до функцій яких належить реалізація державної кримінологічної політики, зокрема Національна поліція України, Служба безпеки України, Прокуратура України, судова система та багато інших. Низка вчених констатують, що серед органів реалізації кримінологічної політики наявні декілька груп: 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) які провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів даної групи варто виділяти дві підгрупи: а) органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій

(наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ України та ін.); б) органи, які провадять таку діяльність лише у процесі виконання ними основних функцій, що безпосередньо не пов'язані з боротьбою зі злочинністю (Національний банк України, Міністерство фінансів України, Державна митна служба України, Державна прикордонна служба України, а також інші міністерства та відомства, що мають контрольні повноваження у межах покладених на них обов'язків щодо взаємодії зі спецпідрозділами по боротьбі зі злочинністю); 4) які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса) [9].

Поряд із цим у світі є низка органів, що також провадять діяльність із протидії злочинності та реалізують кримінологічну політику частково або у повному обсязі.

Значний внесок у протидію та запобігання злочинності на світовій арені здійснює система органів та окремі утворення, зокрема Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН, а також Секретаріат із попередження злочинності й кримінального правосуддя. Поряд із вказаними є також Економічна й Соціальна Рада, Міжнародний Кримінальний Суд, Комісія з попередження злочинності й кримінального правосуддя, регіональні дослідницькі інститути й центри ООН тощо. Боротьбі зі злочинністю на регіональному рівні сприяє Рада Європи (Парламентська Асамблея, Комітет Міністрів, Європейський комітет із правового співробітництва, Європейський комітет із проблем злочинності).

Водночас необхідно зазначити, що свій внесок у протидію злочинності здійснюють також міжнародні неурядові організації, як Міжнародна асоціація кримінального права, Міжнародна кримінологічна асоціація та ін. Особливе місце відведено Міжнародній організації кримінальної поліції (Інтерпол) та Центральному агентству кримінальної поліції – Європолу.

У таких розвинених країнах, як Сполучені Штати Америки чи Республіка Франція, наявні позитивні приклади імплементації у законодавство комплексних кримінологічних заходів боротьби зі злочинністю – кримінологічної політики. Так, у 1970 р. Конгрес Сполучених Штатів Америки прийняв Закон про контроль за організованою злочинністю, який передбачає низку законодавчих і профілактичних заходів щодо запобігання злочинам, що підлягають федеральній юрисдикції. У США також розширюється залучення громадян у профілактичну роботу, де є інститут добровільних помічників поліції. Характерною рисою у боротьбі зі злочинністю у США в остан-

ні десятиліття є прагнення до централізованого планування і координації даної цієї діяльності, створення для цього спеціальних органів і наділення їх досить широкими повноваженнями [10].

Поряд із цим у Франції створено Національну раду із запобігання злочинам, до якої увійшли члени парламенту, мери міст, міністри, експерти, представники приватних структур, а основним видом діяльності вказаного органу є фінансування програм запобігання злочинам, інформування громадськості про стан справ зі злочинністю та розроблення національної політики у сфері боротьби зі злочинністю [11].

Таким чином, автором проаналізовано низку наукових підходів до розуміння поняття «кримінологічна політика», досліджено шляхи її розвитку, впровадження та функціонування в національному правовому просторі та в деяких зарубіжних країнах і на основі проаналізованих даних, сформовано такі **висновки**:

1) кримінологічною політикою держави можна визначити частину загальнодержавної правової політики, що виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі для зміни кримінологічної ситуації за всіма її напрямками та з метою більш ефективної протидії і запобігання злочинності;

2) сутність кримінологічної політики держави полягає у тому, що нею визначається поняття злочинності, принципи протидії та запобігання їй, а також основні конкретні засоби і способи, що мають впливати на зменшення криміногенного рівня суспільства, а також розділяють конкретні функції протидії і запобігання злочинності між відповідними суб'єктами;

3) структура органів, що здійснюють реалізацію кримінологічної політики в Україні, є досить об'ємною, оскільки, керуючись декількома нормативно-правовими актами (якими власне із визначається сутність національної кримінологічної політики), всі її складники виконують індивідуальні завдання та функції, покладені на них із метою організації системної реалізації кримінологічної політики;

4) перелік та система органів, що формують та здійснюють реалізацію міжнародної кримінологічної політики, є досить широким, адже до його складу входять міждержавні, державні та неурядові інституції, що опікуються питаннями протидії та запобігання злочинності і зацікавлені не в локальному її подоланні, а в розробці планомірних та цілеспрямованих комплексних програм;

5) міжнародний досвід Сполучених Штатів Америки та Республіки Франція в контексті функціонування кримінологічної політики в Україні полягає в тому, що українському законодавцеві необхідно звернути увагу на практику створення міжвідомчих органів, метою функціонування яких було б розроблення, впровадження та реалі-

зація кримінологічної політики в Україні з урахуванням сучасного рівня злочинності, тенденцій до вчинення злочинів окремими особами (групами), а також інших факторів, що впливають на криміногенний стан суспільства.

Література

1. Лопашенко Н.А. Криминологическая политика. *Криминологический журнал*. 2008. № 2. С. 27.
2. Побегайло Э.Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики. *Российский криминологический взгляд*. 2005. № 1. С. 25–36.
3. Закалюк А. Концептуальне бачення сучасної кримінологічної ситуації в Україні та шляхів актуалізації кримінології в українському суспільстві. *Право України*. 2009. № 7. С. 6–36.
4. Голіна В.В., Колодяжний М.Г. Криминологічна політика України: сутність та передумови її формування. Наукові дослідження: Питання боротьби зі злочинністю. Випуск 23, 2012 рік.
5. Збірник законодавства України. 2000. Т. 6.
6. Голіна В. Криминологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості). *Вісник Національної академії правових наук України*. № 2 (73). 2013. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4268/1/Golina_193.pdf.
7. Закон України «Про державні цільові програми». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, N 25, ст. 352). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>
8. Кабінет Міністрів України. Постанова від 31 січня 2007 р. N 106 «Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм». 2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2007-п>.
9. Дмитро Михайлович Тичина, Національна поліція України в системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). URL: http://files.visnikkau.org/200001608-817c182868/014_Тичина.pdf.
10. Воронин Ю.А. Система борьбы с преступностью в США. Свердловск: Изд-во Уральского университета, 1990. 100 с.

11. Вербенський М.Г. Транснаціональна злочинність: Монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.

Анотація

Коваленко А. В. Сутність і реалізація криминологічної політики: національний та міжнародний досвід. – Стаття.

У статті проаналізовано сутність та окремі аспекти реалізації криминологічної політики в Україні та на міжнародному просторі, запропоновано основні шляхи щодо підвищення ефективності розвитку відповідного напрямку в національному масштабі.

Ключові слова: політика, протидія злочинності, запобігання, криминологія, кримінальна політика, запобігання злочинності.

Аннотация

Коваленко А. В. Сущность и реализация криминологической политики: национальный и международный опыт. – Статья.

В статье проанализированы сущность и отдельные аспекты реализации криминологической политики в Украине и на международном пространстве, предложены основные пути по повышению эффективности развития соответствующего направления в национальном масштабе.

Ключевые слова: политика, противодействие преступности, предупреждение, криминология, уголовная политика, предотвращение преступности.

Summary

Kovalenko A. V. Compatibility and implementation of criminological policies: national and international experience. – Article.

The article analyzes the essence and some aspects of the implementation of criminological policy in Ukraine and in the international space, and proposes the main ways to increase the efficiency of development of the corresponding direction on a national scale.

Key words: politics, crime prevention, prevention, criminology, criminal policy, prevention of crime.